PÂYİDÂR

Balkanlar Üzerine Dil-Tarih-Edebiyat Araştırmaları

Editörler
Salih Koralp Güreşir-Mehmet Dervişoğlu

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

PÂYİDÂR

Balkanlar Üzerine Dil-Tarih-Edebiyat Araştırmaları

EDİTÖRLER

Dr. Salih Koralp Güreşir

Dr. Mehmet Dervişoğlu

2021

PÂYİDÂR

Balkanlar Üzerine Dil-Tarih-Edebiyat Araştırmaları

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO: 268

EDİTÖRLER
Dr. Salih Koralp Güreşir
Dr. Mehmet Dervişoğlu

DİZGİ
Halit Ayarcı

MİZANPAJ
Ömer Haşmili

KAPAK TASARIM
Dr. Mehmet Dervişoğlu

BASKI
Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO – Sarayiçi Yerleşkesi / EDİRNE
E-Mektup / E-mail: matbaa@trakya.edu.tr
EDİRNE – ARALIK 2021

ISBN
978-975-374-312-9

Copyright © Bütün yayın hakları Trakya Üniversitesine aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.
Kitap içerisinde yer alan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Bülent Arı
Türk Kültüründe Helva ve Adakale'de Helva Topu Geleneği.....1

Prof. Dr. Rıdvan Canım
Bir Başkente Adı Her Zaman Yeter: Sofya.....15

Doç. Dr. Bülent Hünerli
Gagauz Türkçesinde Ek+Edat Yapısında Olan Zarf-Fiillikler..59

Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş
Sindelli'den Belene'ye: Bulgaristan Türk Edebiyatçısı Mehmet Türker 73

Doç. Dr. Mehmet Güneş
Osmanoflar Romanı Örneğinde Bir Beldenin Yurt Edinilmesinde Ve Kaybedilmesinde Mimari, Nüfus ve Nüfuzun İşlevselliği 83

Dr. Alparslan Oymak
Cumhuriyet Dönemi Balkan Seyahatnameleri 97

Dr. Kübra Dilaver Yıldırım
Emine Semiye Hanım'ın Kalem Tecrübeleri Adlı Eserinde Geçen Serez Yaylası'ndaki Bitki İsimleri.....117

Dr. Mehmet Dervişoğlu
Rumeli Türkülerinde Kadına Dair Fizikî Güzellik Unsurları Üzerine Bir İnceleme.....131

Yrd. Doç. Dr. Mihrican Aylanç
Kosovalı Bir Aydın: Osman Baymak ve Çocuk Yazını Çalışmaları 153

Dr. Salih Koralp Güreşir
Popüler Roman / Estetik Roman Ayrımında İki Balkan Göçü Romanı: Balkan Rapsodisi ve Yedinci Bayrak.....177

Öğr. Gör. Ayşe Sümeyye Kolakoğlu
Halide Alptekin'in Romanlarında Balkan Türkleri 191

Öğr. Gör. Sedat Kocabey
Rumelili Divan Şairlerinin Gözüyle Payitahta Bakmak.....209

Arş. Gör. Saliha Tunç
Necati Cumalı'nın Viran Dağlar Romanında Tarih, Mekân ve Toplum 221

Tuğçe Meç
Sâmiha Ayverdi'nin Düşünce Dünyasında ve Eserlerinde Rumeli'nin Tezahürleri 249

Doç. Dr. Mustafa Şentürk
Balkanlar'ın Öncü Gâzî ve Fâtihleri: Gâzî-Dervişler Ve Alp-Erenler.....259

Dr. Öğr. Üys. Levent Kuru
Fatih Döneminde Balkanlarda Taşranın Denetlenmesine Dair Bir Teftiş Defteri 269

Dr. Öğr. Üys. Mehtap Başarır
Londra Barış Görüşmeleri ve Londra Büyükelçiler Konferansı'nda Trakya Sınırı Meselesi (1912-1913) 287

Dr. Ali Kaşıyuğun
I. Dünya Savaşı Öncesinde Balkan Komitesi ve Faaliyetleri....319

Dr. Davud Kapucu
İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Balkanları İşgali: Uluslararası İlişkiler Ekseninde Bir Değerlendirme 339

Erdal Korkmaz
Reval Görüşmelerinin Osmanlı Devleti ve Balkanlara Etkileri: Reel Politik Üzerine Bir Değerlendirme.....363

Dr. Erhan Vatansever
Maarif Salnameleri'ne Göre Manastır Vilayeti'nde Eğitim Kurumları (1898-1903) 381

Gürdal Çetinkaya
İkinci Dünya Savaşın'da Pasif Savunma Tedbirleri Kapsamında Çakmak Hattı.....403

Dr. Hasan Ali Cengiz
XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İâşe Temininde Balkanların Rolü 411

Dr. Tarık Sarıoğlu
I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e Dimetoka'nın İdarî Yapısı (1876-1908) 443

Dr. Yelda Tutar Serter
Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Balkan Politikası: Yugoslavya Örneği 473

Öğr. Gör. Zeynep Yıldız Taşdemir
Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden Ayrılma Sürecinin Times Gazetesine Göre İncelenmesi 493

CUMHURİYET DÖNEMİ BALKAN SEYAHATNAMELERİ

Alparslan OYMAK*

Giriş

İmparatorluk, fetih, zafer, gurur, kentleşme, çok kültürlülük, savaş, yenilgi, yıkım, göç, acı, hasret ve geçmişe özlem... Arka arkaya sıralanan tüm bu kavram ve duyguları aynı anda içinde barındıran coğrafyanın adı Balkanlar'dır. Zaferler hatırlandığında övünç kaynağı olan Rumeli eyaletleri, imparatorluktan kopuşlarıyla bir travmanın da hazırlayıcısıdırlar. Travmanın ya da politik eğilimlerin neden olduğu unutma refleksi, Balkanlar'daki mirasa gerekli ilginin gösterilmediği eleştirilerini de beraberinden getirmiştir. Bu bağlamda 'Eski güzel günler' nostaljisinin yanında, Türk kültürünün, hoşgörünün, uyumun, her şeyden önce de orada yaşamış ve yaşamakta olan Türklerin hatırlatıcısı olma özellikleriyle Balkan seyahatnameleri ayrı bir öneme sahiptirler.

Osmanlı dönemi seyahatnameleri söz konusu olduğunda doğal olarak akla ilk gelen eser Balkanlarla ilgili hemen tüm gezi yazılarına da kaynaklık eden Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sidir. Yazarların Avrupa seyahatleri sırasında güzergahları üzerinde bulunan Balkan ülkeleriyle ilgili izlenimlerini kısmen anlattıkları seyahatnameler sırasıyla şöyledir: Ahmet İhsan Tokgöz'ün 1891'de önce *Servet-i Fünûn* dergisinde yayınlanan *Avrupa'da Ne Gördüm* adlı eseri, Cenab Şahabeddin'in 1896-1898 yılları arasında *Servet-i Fünûn* dergisinde yayınlanan, 1909'da da kitap olarak basılan *Hac Yolunda*'sı ve *Avrupa Mektupları* (1919), Celal Nuri İleri'nin *Kutup Musahabeleri* adlı eseri (1913).

Ahmet İhsan Tokgöz'ün *Tuna'da Bir Hafta*'sı (1911), Yahya Kemal'in 1921'de *Dergâh*'ta yayınlanan 1923'te kitap olarak basılan *Balkan'a Seyahat*'i ve I. Dünya Savaşı'nda Matbuat-ı Osmaniye Heyeti'nin Romanya cephesindeki askerler için topladığı tütünü götürme görevini üstlenen Ahmet Rasim'in 1916-1917 yıları arasında *Tasvîr-i Efkâr*

* Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alpoymak@hotmail.com

gazetesine gönderdiği yirmi bir mektuptan oluşan *Romanya Mektupları* (1917) ise sadece Balkanlar'ı kapsayan seyahatnameler olarak sıralanabilir.[1]

Cumhuriyet dönemi Balkan seyahatnameleri söz konusu olduğunda ise ele alınan on sekiz eser, yazarlarının Balkanlarda bulundukları tarihlere göre şöyledir: Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük* (1936) ile *Yollar Boyunca Değişen Dünyamız* (1954'ten itibaren), Sadri Ertem, *Ankara-Bükreş* (1937), Asım Us, *Asım Us'un Hatıra Notları* (1930-1950 arası), İsmail Habib Sevük, *Tuna'dan Batı'ya* (1934), F. Rıfkı Atay, *Tuna Kıyıları* (1938) ve *Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya* (1931), Ziya Emiroğlu, *Atina Mektupları* (1938), Haldun Taner, *Düşsem Yollara Yollara* (1955'ten itibaren), Melih Cevdet Anday, *Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan* (1965), Yılmaz Çetiner, *Şu Bizim Rumeli* (1966), Hilmi İşgüzar, *Balkanlar ve Avrupa Notları* (1968) Yavuz Bülent Bakiler, *Üsküp'ten Kosova'ya* (1976, 2000) Çetin Altan, *Bir Uçtan Bir Uca, İsveç, İran, Afganistan, Romanya* (1965), Burhan Arpad, *Uçuş Gezi Avusturya Günlüğü* (1988), Füruzan. *Balkan Yolcusu* (1994) Nedim Gürsel, *Balkanlara Dönüş* (1994), Mustafa Balbay, *Balkanlar* (1998), Hasan Latif Sarıyüce, *Balkan Seyahatnamesi* (2003), Rıdvan Canım, *Mostar'dan Tiflis'e Gezi Notları* (2017).

Seyahatnamelerin Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan bir yelpaze içinde değerlendirilmesi, doğal olarak yeni dönemin eskiye bakışının nasıl şekillendiğini de görme fırsatını doğurması açısından önemlidir. Kuşkusuz çoğu eserin genelinde ilk fark edilen nokta geçmişe özlemdir.[2] Geçmiş güzel günlerin, eski kültürün, güçlü devletin üzüntüyle anılması, kaybedilen mirasın acısı, Balkanlar'daki Osmanlı eserlerine ve kültürüne ilgi gösterilmemesinden doğan şikâyet ilk ana başlığı oluşturan konulardır.

Balkanlarda resmi görevleri ya da bireysel tercihleri nedeniyle bulunan yazarların varlığı hem o dönemdeki resmi söylemin hem de farklı siyasi yaklaşımlara sahip olan yazarların Balkanlar'a hangi

---

[1] Meşrutiyet dönemi gezi kitapları ve öteki kavramı ile ilgili olarak bakınız: Gürses, M. (2012). II. Meşrutiyet dönemi gezi kitaplarında "öteki" imgesi ve bu imgeyi oluşturan ögeler (Yayımlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

[2] Balkanlara nostaljik bakış ile ilgili olarak bakınız: Eroğlu, A (2019). Erken cumhuriyet döneminde rumeli nostaljisini anlamlandırmak. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

açılardan baktığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Yine Balkanlar'daki Türklerin siyasi eğilimleri, yaşadıkları ülkelerde maruz kaldıkları baskılar, ikinci ana başlığın içerisinde yer alır.

Son ana başlık ise eski eyaletlerin tarım, sanayi ve kentleşmedeki gelişmişlikleriyle doğru orantılı olarak Türkiye'nin Batılılaşma serüveninin başından beri popülerliğini kaybetmeyen medenilik ve ilerleme kavramlarını kapsar. Medenileşmeyle paralel olarak Balkan ülkelerindeki kültür-sanat etkinliklerinin Türkiye'dekiyle karşılaştırılması, tiyatro, bale gibi sanat dallarına ve yayınevlerine verilen önem, gazetecilik ve kitap yayıncılığının gelişmişliği ve eğitim politikaları alt başlıklar olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Geçmişe Özlem, Kaybolan Miras, Çekilen Acılar

Yüzyıllarca hüküm sürülmüş ve kaybedilmiş topraklarla yeniden karşılaşma, bazı yazarları Balkanlar'ın aslında bir Türk yurdu olduğunu kanıtlama çabasına iter. Balkan coğrafyasında kazanılan savaşlarda gösterilen kahramanlıklara, bu kahramanlıkları ya da çekilen acıları anlatan şiirlere ve türkülere, Osmanlı'dan kalan eserlerin çokluğuna ve Türkçe sözcüklerin yaygın kullanımına yapılan vurgu, bahsedilen çabanın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Zaman zaman hamasi söylemleri nedeniyle eleştirilere maruz kalan İsmail Habib Sevük, tıpkı yavuz Bülent Bakiler gibi, Yıldırım Bayezid'in Niğbolu'da "Bre Doğan Bre Doğan" diye bağırdığını duyacak kadar duygusallaşır. (Bakiler, 2020: 37) Varna, Plevne ve Mohaç türkülerinin ya da Yahya Kemal'in *Kaybolan Şehir* şiirinin anılması bundandır. (Canım, 2017: 24), (Bakiler, 2020: 56) Birçok yazarın yine bu amaçla tarihi kaynaklara dayanarak gerek Osmanlı idaresi ile ilgili bilgi verme ya da kazanılan savaşları yeniden canlandırma yoluna gittikleri görülür. İsmail Habib Sevük "Saray önü sıra sıra söğütler/ Oturmuş binbaşı asker öğütler/ Bu kavgada ölen babayiğitler/ Oynaşır balıklar deniz dalgalı/ Bugün Varnacığın başı belâlı" türküsünün bile tek başına bizden kalan bir tapu senedi olduğunu, kandan daha yüksek bir tapunun da olamayacağını düşünür. (Sevük, 1987:11) Yazar, "Tuna bizimdir" derken de bu inanca yaslanır. Ona göre bir nehirden sadece su akmaz, tarih akar. Sevük,

Tuna'dan Türk imgesinin çıkarılması halinde geriye kupkuru bir nehir kalacağını düşünür. (Sevük, 1987:35)

Falih Rıfkı Atay da savaşların, zaferlerin, herhangi bir şehir, dağ ya da nehrin milli tarihin unsurları olarak görülmesini doğal bulur. Mısır için Nil ne ise, Osmanlı için de Tuna odur. Türklüğün destanını yazmak isteyen bir şaire en çok ilham verebilecek olan örnek, Tuna'dır. Yazar, bir Sırp dostunun bu topraklarda Türklerden fazla kan kaybeden millet olmadığı görüşünü paylaşırken İsmail Habib Sevük'le aynı noktada buluşur. Yılmaz Çetiner de Budin örneğinde benzer tespiti yaparak Osmanlı'nın şehre kan dökmeden girip birçok şehidi gömerek ayrıldığını anlatır. (Çetiner, 1966: 211)

Makedonya'yı "Osmanlı saltanatının korkunç kelimesi ve acı hatırası!" olarak gören Atay (Atay, 1938: 62) için Eyüp kadar Türk bildiği Manastır, Kosova ve Üsküp "imparatorluk kartalının kopmuş kanat parçaları, dökülmüş etleri, yolunmuş derisi, artık hayat verilmesi mümkün olmayan ceset parçaları" olarak hatıralarında yer eder. (Atay, 1938: 64) Attığı her adımda bir kalp kırıklığı yaşayan yazar için Filorina artık Türk değildir. Rumca Filorina yazısının altından Osmanlıcasının boyası kan gibi akmış ve kurumuştur. Yazar tüm seyahatnameler içinde belki de en acı yorumu yapar: "Rumeli'yi unutalım." (Atay, 1938: 64) ancak kendi kitabında Rumeli'yi Falih Rıfkı Atay kadar güzel anlatabilmeyi istediğini belirten Yavuz Bülent Bakiler, Atay'ın, yüreğini sızlatan bu düşüncesine itiraz edip, Rumeli'yi unutmalarının mümkün olmadığını söyler. (Bakiler, 2020: 159)

İbrahim Habib Sevük'ün "gurbette milletiz" (Sevük, 1987: 43) sözünden de etkilenen Yavuz Bülent Bakiler aynı şekilde gurbette vatanı yaşadığını düşünürken yoğun duygular içerisindedir. Tuna'yı ilk gördüğünde nehrin pisliğinden de etkilenerek hayal kırıklığına uğrayan yazar, Arif Nihat Asya'nın *Tuna* isimli şiirini hatırlar: "Orda evlek evlek havuzların var/ Burda boynu bükük öksüzlerin var". (Bakiler, 2020: 25) Bakiler, bu haliyle Tuna'yı bütün değerlerini kaybetmiş imparatorluğa benzetir. Yazarın hayal kırıklığının asıl nedeni Tuna'nın pis akması değil, kendi psikolojisidir. Bakiler, Üsküp'te gezerken yine *Kaybolan Şehir* şiirini anımsar ve seyahati boyunca kayıp mı olacağını ya da kendini mi bulacağını bilemez. (Bakiler, 2020: 56) Asıl aradığı şey geçmişin güzel günlerinden bir umut devşirebilmektir. Şehirde Türkçe kelime duyamayınca şaşıran Bakiler'in moralini düzelten şey ise Vardar Nehri'ndeki Fatih Köprüsü'dür. Çünkü ana göre köprü özbeöz Türkçe konuşmaktadır. (Bakiler, 2020: 58)

Benzer değerlendirmeleri Paşa Hamamı ve Üsküp Kalesi için de yapan şair, kaleyi bağdaş kurmuş bir Kırkpınar ağasına benzetir. (Bakiler, 2020: 59)

Belgrad Kalesi'nden aşağıya bakarken yeniçerileri görür gibi olan Yılmaz Çetiner'in (Çetiner, 1966: 108) ve Meriç Nehri üzerindeki Mustafa Paşa Köprüsü'nden geçerken Türk akıncılarının nal seslerini duyar gibi olan Rıdvan Canım'ın da benzer duyguları paylaştığı açıktır. (Canım, 2017: 14) Yazarın, dolaştığı şehirlerde Evliya Çelebi'nin bahsettiği birçok Osmanlı eserinin artık yerinde olmadığını görünce mutsuzluğunu ifade etmek için Yavuz Bülent Bakiler'in "İnsan bir de vatanın sevdalısı olursa / Ağlar Üsküp'te çaresiz sabaha kadar" dizelerine gönderme yaptığı görülür. (Canım, 2017: 26)

Bir parantez açmak gerekirse, geçmişe olan özlemle, karşılaşılan gerçek arasındaki çatışmanın mekânı kişileştirmeye olan etkisi dikkat çekicidir. Örneğin Rumeli, "parmakları kınalı nazlı bir gelin"e benzetilirken (Canım, 2017: 180), Niğbolu Kalesi'nin bulunduğu kasaba da benzer şekilde "Tuna kıyılarına bir nazlı gelin gibi" uzanır. (Çetiner, 1966: 20) Bakımsız Dükkâncık Camisi, çöken imparatorluk gibi çaresiz bakiler (Bakiler, 2020: 78), Tombum Camisi kan kaybeden ağır bir yaralı, (Balbay, 1998: 22) eskimiş Türk evleri hüzünlü bir Türkü tutturmuş gibidirler. (Bakiler, 2020: 79)

Seyahatnamelerdeki nostaljik bakışın diğer bir evresi, Osmanlı'nın Balkanlar'da güttüğü siyasetin birleştirici oluşu, bulunduğu coğrafyayı sömürmeyip aksine onu kalkındırdığı konuları üzerinden şekillenir. Falih Rıfkı Atay, *Tuna Kıyıları* adlı kitabında Batı'nın kilise zulmüyle ezildiği dönemlerde serbest kiliseleri görmek için Osmanlı idaresindeki Macaristan topraklarına bakmak gerektiğini belirtir. Ona göre Osmanlı bu topraklara ne bir din seferi ne de bir barbar istilası yapmıştır. Yazar bu düşüncesini destekleyen 1848 tarihli Slav mecmuasında yayınlanan uzun bir yazıdan alıntılar yapar. Yazıda Türklerin Tuna boylarına geldiklerinde ziraat ve endüstride çok ileri oldukları, Sırp kadınlarının başörtülerinden tüm kıyafetlerine kadar Osmanlı mallarını kullandıkları anlatılır. Osmanlı üretimi olan birçok eşya yalnızca Balkanlar'da değil, Avrupa tezgâhlarında da yer almıştır. (Atay, 1938: 26) Makale yazarı Türklerin Balkanlar'a yalnızca bu ürünleri değil, dağlardan getirdikleri suyla, köprüleri, yolları, çeşmeleriyle medeniyeti de getirdiklerini ifade eder. (Atay, 1938: 27) İsmail Habib Sevük ise daha sert bir üslupla, Osmanlı'nın Rumenleri dört basit duvarın içinden çıkarıp eve koyduğunu, Rumen dilindeki evle ilgili Türkçe

sözcüklerin çıkarılması halinde ellerinde oturacak evleri kalmayacağını söyler. (Sevük, 1987: 17)

İnanç özgürlüğü meselesinde Nedim Gürsel de benzer düşüncededir. Gürsel, Balkanları Hristiyanlaştırma amacı güdülmeyip, Osmanlı gibi inanç özgürlüğü desteklenseydi Balkan halklarının kaderinin başka türlü olabileceği kanısındadır. (Gürsel, 1995, 107) Savaştan önceki çok kültürlülükten ve uyumdan bahsettikten sonra, (Gürsel, 1995: 17) Büyük Sırbistan, Büyük Bulgaristan, Büyük Arnavutluk gibi sıfatların getirdiği karmaşayı anlatan yazar, Saraybosna dışında Kudüs hariç tüm dinlerin birlikte yaşandığı başka bir kentin olmadığını belirtir. Bosna'da hâlâ en hoş görülü, en açık halkın Müslümanlar olduğunu da ekler. (Gürsel, 1995: 34) Ayrıca Kalkandelen Alaca Camisi'nin eski pagan ve Hristiyan unsurları barındırdığını bunun da Osmanlı'nın beş yüz elli yıl bu coğrafyayı kaba güçle yönettiğini iddia edenlere güzel bir yanıt olduğunu düşünür. (Gürsel, 1995: 95) Ancak rastladığı bir duvar freskinde bir aziz tarafından öldürülen Türk sahnesi dolayısıyla Osmanlı'nın bazı yüreklerde büyük bir kine yol açtığını fark eder. Bu fresk ona "Tuna'da yaz günü kafilelerle geçen" akıncıların her zaman barış getirmediğini hatırlatır. (Gürsel, 1995: 108)

Osmanlı hoşgörüsü ile ilgili benzer değerlendirme Yılmaz Çetiner'de de görülür. Kiliselerle camilerin yan yana olmasının Müslüman ve Hıristiyanların kardeşçe yaşadığının delili olduğunu söyleyen yazar (Çetiner, 1966: 27) buna ek olarak Bulgarların vakıflarına dokunulmadığı ve ibadetin serbest olduğunu hatırlatır. (Çetiner, 1966: 32) Yazar, Prag müzelerinde Osmanlı'ya ait, bizde olmayan birçok eserden emirlere ya da mektup gibi vesikalara bakıldığında Türklerin Avrupa'da yağmacı olmadıklarının görüleceğini aktarır. Ona göre Türkler Balkanlara medeniyet götürmüşlerdir. (Çetiner, 1966: 171) Burhan Arpad'ın Kavala'da tanıştığı bir Karamanlı da Kavala'nın eskiden çöplük olduğunu, şehri kendilerinin güzelleştirdiğini söyler. (Arpad, 1988: 78) Benzer şekilde İstanbul'dan Atina'ya göç eden bir sarraf da Atinalılara mesleği kendilerinin öğrettiğini Asım Us'a anlatır. (Us, 1966: 42) Atina'da hem çokça Osmanlı'yı hem İstanbullu Rum'u, biraz da eski Yunan'ı görmek mümkündür diyen Arpad, yemeklerin çoğunun Osmanlı olduğunu vurgular. Yazarın ilginç bir tespiti ise kahvelerde karşılaşılan oturuş biçimidir. Bir sandalyeye oturup iki kolunu yandaki sandalyelere koymak, bir ayağını da öndeki sandalyeye uzatmak tamamen İstanbullu bir Rum'un oturuşudur. (Arpad, 1988: 88) Aynı şekilde, Saraybosna'yı gördüğünde bir Şark memleketinde olduğunu düşünen Asım Us, İzmir'de ya da Adana'da dolaşıyormuş gibi hisseder. (Us, 1966: 42)

Yukarıda bahsedilenlerin dışında, Türkçenin Balkan ülkelerinde konuşulan dillere olan etkisi, günlük yaşamda kullanılan Türkçe sözcükler, birçok yazar için övünç kaynağıdır. Hemen her eserde Türkçe yer, yemek ya da eşya adlarından bahsedilmesi bu nedenledir. Türkler Belgrad'dan çekilirken nüfusun çoğunluğunun Türk olduğunu ifade den Falih Rıfkı Atay'ın ilk dikkatini çeken sokak ve meydan isimleridir. Teraziya, Zeyrek, İstanbul-kapıya, Dörtcol, Kale-megdan, Çücuk-megdan, Bülbül-der, Yatagan-mala bunlardan bazılarıdır. (Atay, 1938: 79) Yine kullanılan günlük aletlerin adlarından, Sırpçaya yerleşen çıkrık, sabun, peşkir, köprü gibi sözcüklere kadar Osmanlı'nın o coğrafyada kültüre olan etkisinden bahseder. (Atay, 1938: 28)

Benzer şekilde Romanya gezisi dolayısıyla Çetin Altan da aynı yemekleri yemelerine, Rumencede iki bin beş yüz Türkçe kelime olmasına rağmen birbirlerini tanımayan iki devlet vardır, diyerek kopan bağlardan şikâyet eder. (Altan, 1965: 149) İsmail Habib Sevük de Rumencedeki yemek isimlerini görünce Türkçeyi Rumencenin içine saklamaya çalışmışlar der. (Sevük, 1987: 17) Yazar, ayrıca Varna'da bulunduğu tarih itibarıyla limanda bir sürü dil konuşulmasına rağmen orada uluslararası dilin Türkçe olduğunu belirtir. Bulgarlar geçmişin tüm hatıralarını silmiş olmalarına rağmen Türkçe, Bulgarcanın üstünde "bir abide gibi bağdaş kurup oturmaktadır" (Sevük, 1987: 10) Sevük "Kanlarına karıştık, kimyahanede tahlilini istemiyoruz; uzviyetlerine sokulduk, renginizde ve teninizde bizden de bir şey var demiyoruz; göreneklerine girdik, bağdaşmış âdetlerimizi geri almak emelinde değiliz" diye serzenişte bulunurken asıl rahatsız olduğu noktanın Türkçe mirasının görmezden gelinmesi olduğu anlaşılır. Yazarın bu kanıda olmasının nedeni ise Rumenlerin birkaç yüz kelimesini aldıkları dilleri bile anarken Türkçeyi yok saymalarıdır. (Sevük, 1987: 18)

Dil konusunda bu yok saymayı daha esprili bir üslup ile Melih Cevdet Anday dile getirir. Türkçenin Balkanlar'da hâlâ -1964 yılı itibarıyla- geçerli bir dil olduğunu düşünür. Ona aktarılan hikâye şöyledir: "Bir Yugoslav'a 'sizin dilinizde Türkçe sözcük var mı?' diye sormuşlar. Yugoslav Türkçe, 'Yok be birader' demiş." (Anday, 1965: 97)

Yaşar Nabi Nayır da Sırp ve Hırvat dillerindeki Türkçe sözcüklerin çokluğundan bahseder ve bardak, çanak, tabak, tepsi, ibrik, güğüm gibi örnekleri sıralar. Portmanto anlamına gelen "çiviluk" sözcüğünü duyunca, Frenkçesini alıp Türkçesini bırakmışız diyerek özeleştiride bulunur. (Nayır, 1973: 42) Türkçeleşme akımını düşünüp, Slavcaya giren Türkçe sözcükleri

Slavca karşılıklarıyla neden değiştirmediklerini sorduğunda ise dile zenginlik kattığı için dokunmadıkları cevabını alır. (Nayır, 1973: 43)

Osmanlı'nın zaferleri anlatıldıktan, fethedilen yerlerin kalkındırıldığından bahsedildikten, Türk kültürünün Balkan coğrafyasının önemli bir parçası olduğu belirtildikten sonra gerçekle yüzleşme evresinde artık üzüntü ve acı ifade edilir. Yok olan eserlerin dışında sürekli azalan Türk nüfusu ve Türkçenin artık unutulmaya yüz tutması bahsedilen üzüntünün asıl nedenlerindendir.

Yaşar Nabi Nayır, Üsküp'ün Türk aslından çok az yerli kaldığını ifade der, (Nayır, 1973: 44) ve Makedonya'da beş on yıl içinde Türk kalmayacağını öngörür. Ona göre Bosna'dan Türkiye'ye uzanan Müslüman koridorunun orta halkaları kopmaktadır. (Nayır, 1973: 45) Üsküp'te imarla birlikte eski Müslüman mahallelerinin yerini beton yapılara bırakması da ayrı bir kayıptır. Türkçe ders veren okulların varlığına rağmen nitelikli hocaların bulunamaması ise ayrı bir sorundur. Sonuç olarak Türk şehirlerinin en Türk olanı bu unvanını kaybetmektedir. (Nayır, 1973: 52) 1936'da Saraybosna'ya ilk defa gittiğinde şehri Bursa'ya benzeten Nayır, aradan geçen yirmi yılın ardından şehrin Bursa'ya benzer tarafı kalmadığını söyler. (Nayır, 1973: 49) Bosna'nın yarısına yakını Müslüman olmasına rağmen şehirde Türkçe bilenler de çok azalmıştır. (Nayır, 1973: 50) Falih Rıfkı Atay "Avrupa umranı kasabaların Türk mahallelerini ve köylerini temelinden süpürmüş" (Atay, 1931: 65) derken sorumlularının İstanbul türbelerinde yattığını ekleyerek dönemin yöneticilerine gönderme yapar. (Atay, 1931: 64) "Eski tarih bir masal gibi uzaklaşmış, eski devrin rüyaları edebiyat bile olmaktan çıkmıştır." diyerek de bir döneme son noktayı koyar. (Atay, 1931: 66)

Yaşar Nabi Nayır'a gelindiğinde ise onun da doğduğu toprakları kaybetmenin acısını içinden hiçbir zaman atamadığı anlaşılır. Bunun yanında o topraklara olan ilgisinin ölünceye kadar da devam edeceğini ekler. (Nayır, 1973: 423) Budin'in kaybedilişini şimşekleme inen bir kartalın düşüşüne benzeten, (Sevük, 1987: 73) bir anlamda yenilgiyi de yücelten İsmail Habib Sevük bile zaferlerden bahsettikten hemen sonra "Tarih denen şeyin göğsüme demir bir kütle gibi çöktüğünü duyuyorum" diyerek üzüntüsünü dile getirir. (Sevük, 1987: 28) Üsküp'ü "Fatih devrinin ruhani bir mezarlığı" olarak gören Bakiler'in elinden ise Sultan Murad'ın türbesinde ağlamaktan başka bir şey gelmez. (Bakiler, 2020: 99) Yılmaz Çetiner ise İstanbul gibi halis bir Türk şehri olduğunu söylediği Selanik'e ve

o topraklar için dövüşenlerin kanlarına yazık olduğunu düşünür ve üzülür. (Çetiner, 1966: 264)

Tüm yazarlar Balkanlar'ın kaybından, maddi ve manevi değerlerin yok olmasından duydukları üzüntüyü dile getirseler de her yazarın olaylara aynı pencereden bakmadığı görülür. Örneğin Haldun Taner Belgrad'ı anlatırken gazetecilerin ilk defa gittikleri yerlerle ilgili ahkâm kestiklerini, okuyucuyu abartıya kaçarak etkilemeyi istediklerini belirtir. Kâtip Çelebi, Ahmet Haşim, İsmail Habib'e kadar birçok yazarda, atmak değil ama zorlama hükümlere rastlandığını ekler. Bu yüzden acele hükümlerden kaçınmak ister. (Taner, 2019: 59)

Darülbedayide Yusuf Ziya Ortaç'ın Binnaz adlı manzum dramında birinci yeniçeriyi oynayan, rolü gereği okuduğu "Tuna/ Ah içimde coştu eski fırtına/ Bir vakitler o diyardan geçtiydi atımız/ Dillere destandı saltanatımız/ Hey gidi günler hey/ hep rüya oldu/ Kahbe İstanbul'da çilemiz doldu" (Taner, 2019: 146) dizelerinden her seferinde gerçekten duygulanan Taner, aynı duygusallığı Budin'in kaybıyla ilgili bir şiir okunduğunda da yaşadığını anlattır. Ancak gençlik dönemlerinde akıl yerine duygularıyla hareket ettiklerini itiraf eden yazar, Budin'i tapulu mal gibi görüp sahiplerine kinlenmenin doğru olmadığını düşünür. İzmir'i geri almak isteyen emperyalist düşmanla olan savaşımızı örnek göstererek ülkelerini geri kazanmak isteyen Macarları kınamanın anlamlı olmadığını söyler. Ona göre bu tip değerlendirmeleri hamasetten kurtulup sosyal gerçekler çerçevesinde yapmak daha uygundur. (Taner, 2019: 247) Eski toprakları görünce kendilerini dedelerinin çiftliğinde gibi hissedenlerin varlığından bahseden yazar, bunun züğürt tesellisi olduğunu düşünür ve bununla övünmek istemez. (Taner, 2019: 63) Bu tarz düşünenleri fakirleşince eski defterleri karıştan bezirgâna benzeten Taner, övünecek şeyimiz azalınca emperyalizmi kınadığımızı unutup fetihlerle avunduğumuzu düşünür. (Taner, 2019: 246) Bu görüşlerine rağmen Macarlar dahil eski Osmanlı uyruklarının ders kitaplarında Türklere karşı tahriklerin sürdürülmesinden üzüntü duyar. Bu konuda Türklerin geniş davrandığını ve tarihi kin açısından işlemediklerini belirtir. (Taner, 2019: 247)

Nedim Gürsel ise Yahya Kemal'in, köksüzlüğün açtığı yaraları anlattığı şiirini alıntılar: "Sızlatır bazı saatler dayanılmaz bir acı /Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş bir ağacı". (Gürsel, 1995: 75) Ancak amacı şairin bu düşüncesini desteklemek değildir. Gürsel artık o topraklarda doğamamaktan rahatsız değildir. Geçmişe özlem duyan diğer yazarların aksine üzülmek yerine yeni bir hayatı tercih eder. Ona göre insanın ağaç gibi

kökleri yoktur ve istediği yere yürüyüp gitmek kendi elindedir. (Gürsel, 1995: 77)

Genel görüşün aksine fikirler ileri süren diğer bir yazar da Sadri Ertem'dir. Plevne savunması sırasında ölen adsız askerleri "mermer taşlar arkasında bir Anadolu nostaljisi halinde titreyen hayaletleri kaybolmuş, harcanmış ümitler diye" hatırlar. (Ertem, 1937: 56) Bükreş'te askeri müzeyi gezerken yeni bir tarih kuran genç bir milletin Plevne Savaşı'nı bir destan gibi sergilemesini doğal bulur. Ertem, ölen Türk askerleri için ne Tanzimat ne de Meşrutiyet insanının duygularını paylaşmadığını belirtir. Ona göre Tanzimat aydını oradaki topraklardan kendi mülkünden, kendi evinden bahseder gibi bahseder. Bükreş onun için kaybedilmiş bir ülkedir. Meşrutiyet aydınının ruhu ise imparatorluk hülyasının ardından Resne'den doğup Sarıkamış'ta can vermiştir. Yazara göre şimdiki düşünüş herkesin artık kendi toprağında olması gerektiğidir. İmparatorluğun insanıyla bugünkü yeni insanı birbirinden ayırmak gerektiğini düşünen yazar, Orta Avrupa milletlerinin tarih ve medeniyet değişimine kayıtsız kaldığını belirtir. Yeni Türkiye'nin eski kinin hedefi haline getirilmesinden rahatsızdır. Osmanlı, bir tarih ve bir medeniyet devri olarak rolünü gerçekleştirmiş ve tarihe karışmıştır. (Ertem, 1937: 56) Yeni hayat yani yeni Türkiye ise iki asırlık bir ihtilâl devri sonucunda ortaya çıkmıştır. Ertem'in Osmanlı'ya ilk isyanın Balkanlar'da başladığını, son isyan edenin ise Anadolu insanı olduğunu ifade ederek farklı bir yaklaşım ortaya koyduğu görülür. Ona göre tarihe mal olan Hristiyan-Müslüman mücadelesinin ne millî bir kahramanı ne millî bir düşmanı olamaz. (Ertem, 1937: 57)

Tıpkı Ertem gibi, *Atina Mektupları*'nın yazarı Ziya Emiroğlu da eski devrin siyasi yönelimlerinin çöküşe yol açtığına inanır. Yemen ve Makedonya ayaklanmaları sırasında binlerce Türk ölürken Müslümanları birleştirme hayalleri kurulduğunu, sonrasında II. Abdülhamid'in İslâm siyasetinin yerini Enver Paşa'nın Turan politikasına bıraktığını belirtir. Benzer hatayı yapan Enver Paşa da var olan coğrafyayı düzeltmek yerine Kafkasya'yı, Mısır'ı almaya kalkar. Sonuç, ülkenin istilaya uğramasıdır. (Emiroğlu, 1938: 6-7)

Sadri Ertem gibi, intikam hissiyle hareket eden siyasi görüşe karşı olan Nedim Gürsel emperyalistlerce kışkırtılan Balkan halklarının bu duruma düşmelerinde aydınların ve hatta halkı kışkırtmaya çalışan, katliama yönelik şiirler yazan şairlerin de payı olduğunu belirtir. (Gürsel, 1995: 123) Bu bağlamda hem Yavuz Bülent Bakiler'in hem de Nedim Gürsel'in Ömer Seyfettin'in "Bomba" adlı öyküsünü hatırlattığını belirtmek gerekir. 1994'te

kuşatma altındayken Saraybosna'ya giden Gürsel, Ömer Seyfettin'in yüz yıl önce yazdıklarının gerçek olduğunu söyler. Katliamlardan bahseden yazar, savaşı değil ama savaşın yüzünü görmüştür. Saraybosna'nın belleği olduğunu düşündüğü Milyaka Irmağı'nı görünce Mehmet Selimoviç'in *Derviş ve Ölüm* romanından bir bölüm başlığı aklına gelir: "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir." (Gürsel, 1995: 37) Aynı romandan benzer alıntı yine 1994 yılında orada olan Füruzan'dan gelir: "Yüreklerine kilit mi vurulmuş onların?" (Füruzan, 2021: 7) Hemen hemen tüm yazarların geçmişi unutup Balkan ülkeleri ile dostane ilişkiler yürütülmesi konusunda hemfikir olmalarına rağmen, Bosna soykırımı tüm hoşgörü iklimini kana bulayacaktır. Tek başına bu soykırım bile, neredeyse yüz yıl önce Balkanlar'da suların hiçbir zaman durulmayacağını, yeni dünyanın karışıklık yeri olarak kalacağını, barışın hiç olmayacağını söyleyen Ahmet Rasim'in öngörüsünde haklı çıktığını gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir. (Rasim, 1917: 29)

2. Siyasi Düşünceler

Türkiye'deki yazarların sosyalizmle yönetilen ülkeleri ziyaretleri sonucu yaptıkları değerlendirmeleri belli tepkileri de beraberinde getirir. Örneğin Melih Cevdet Anday'a Bulgaristan'la ilgili izlenimlerini anlattığında kandırıldığı, gözünün boyandığı söylenir. Yazar, aynı suçlamanın Sabri Esat Siyavuşgil'e de *Yeni Tanin*'de yazdığı fıkralar nedeniyle yapıldığını hatırlatır ve Siyavuşgil'in "Koca ülkeyi beni kandırmak için sinema stüdyosu durumuna getirecek değiller ya" cevabını alıntılar. (Anday, 1965: 122) Ona göre komşuların başarılarından çıkarılacak şey daha çok çalışmak olmalıdır. Benzer eleştirilere maruz kalma çekincesi Balbay'da da görülür. Kitabının önsözünde olabildiğince tarafsız olmaya çalışacağını, sadece gördüklerini aktaracağını belirtmesi bu nedenledir. Bunu söylemekteki amacı bazı çevrelerin kendisini Turancı ya da Sırp dostu olarak göstermelerini engellemektir. (Balbay, 1998: 8) Bunun yanında Balbay, Yunanların beş yüz yıllık Osmanlı dönemini Post-Bizantin diye tanımlayarak tek renge boyamak istemelerini eleştirir. (Balbay, 1998: 44) Balkan seyahatine Makedonya ile başlayan Füruzan da benzer şekilde Balkanların o yıllardaki durumunu "Osmanlı renkliliğinden renksizliğe geçme çabaları" olarak tanımlar. (Füruzan, 2021: 9)

Sosyalizm konusuna dönüldüğünde Anday'ın değişen dünyada sosyalist dünyanın gücü sayesinde kapitalist ülkelere karşı durulabildiğini düşündüğü görülür. (Anday, 1965: 147) Sosyalist ülkelerin Türkiye'ye

bakışında da benzer bir önyargının olduğu anlaşılmaktadır. Peşte'de kendisiyle röportaj yaptığı büyük bir günlük gazetenin muhabirinin Türkiye hakkında hiç bilgisi yoktur. Hareminiz var mı, Türkiye'de düşüncelerinizi açıkça ifade edebilir misiniz ya da Polisten korkmaz mısınız gibi sorularla karşılaşan yazar bunun nedeninin halk demokrasisi ülkelerine temassızlık olarak görür. (Anday, 1965: 172)

Sosyalist ülkelerle ilgili önyargıları olan diğer bir yazar da Çetin Altan'dır. Öncelikle, Romanya'ya, yani sosyalist bir ülkeye gidebildiğine inanamayan Altan, yolculuk boyunca her an polis tarafından durdurulacağı şüphesini taşır. (Altan, 1965: 130) Rus vapurdayken herkesin rahat oluşu garibine gider hatta aralarında ajanların olduğundan şüphelenir. Komünistlerin insana benzemeyen yönlerini bulmaya çalıştığını aktaran Altan, bu tavrının nedenini onlara anlatılan komünist imajıyla açıklar. (Altan, 1965: 131) Sosyalizm ya da kapitalizmle ilgili bir yorum yapmayan yazar, hangi sistemin insanlığa faydalı olacağının yüzyılın sonunda ortaya çıkacağını söyler. (Altan, 1965: 142)

Nedim Gürsel ise Sofya'da bulunduğu sırada komünist partilerin ayrıcalıklı bir zümreyi iktidara taşıdıklarını söyleyerek eleştirisini dile getirir (Gürsel, 1995: 57) ve Nazım Hikmet'in bu günleri görmemesine sevindiğini ekler. (Gürsel, 1995: 58)

Sosyalizme soğuk bakan yazarlardan olan Yılmaz Çetiner ise çalışma sistemini eleştirerek az çalışanla çok çalışanın hatta çobanla doktorun aynı parayı almasını mantıksız bulur. (Çetiner, 1966: 94-95) Ayrıca taksicilerin fazla para aldığını belirttikten sonra sosyalist ülkelerde devletin zarara uğratıldığını düşünür. (Çetiner, 1966: 129) Yazarın Yugoslavya'da bulunduğu 1966 yılında devletin başında Tito bulunmaktadır. Bölünmeden önce Yugoslavya'da yaşayan Türklerin en rahat zamanlarını Tito döneminde geçirdikleri birçok yazarın değindiği bir konudur. Hatta Füruzan'ın Makedonya'da tanıştığı bir muhtar Balkan halklarının en rahat dönemlerini sadece Osmanlı ve Mareşal Tito zamanında yaşadıklarını söyleyecektir. (Füruzan, 2021: 83) İbadet konusu ele alındığında ise onun yönetiminde, partiye üye olanların dışında camiye gitmenin yasaklanmadığı ve Müslümanların inançlarına karışılmadığı aktarılmıştır. (Füruzan, 2021: 49)

Bunların dışında Füruzan'ın Balkanlar'a seyahati, oradaki siyasi eğilimleri göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye'ye göç nedeniyle yalnız kaldıklarını, mecliste temsil yetkilerinin olmadığını belirten bir Türkoloji öğrencisi din birliğini savunur. (Füruzan, 2021: 20) Diğer bir

eğilim ise milliyetçiliktir. Yeni Yol adlı bir derneğinin başkanı Hamdi Bey ise gençlerin milliyetçilik düşüncelerine katılmaz ve Sırbistan'ın yüzde sekseninin Miloseviç'ten savaş yüzünden nefret ettiğini belirtir. (Füruzan, 2021: 21) Orada Türkçe eğitim veren Tefeyyüz okulu öğretmenlerinden biri ise eskiden geleceklerini komünizme bağlayanların yeni yeni en büyük Türkçü olduğunu ifade eder. (Füruzan, 2021: 53) Bu bağlamda eskiden beri tartışılan önce Türklük mü yoksa Müslümanlık mı konusunun o dönemde de gündemde olduğunu eklemek gerekir. (Füruzan, 2021: 40) Bu tartışmaları aktardıktan sonra Füruzan'ın Makedonya'da İslamiyet'e yaklaşımın fanatikleşmesinden, yükselen milliyetçilikten ve Atatürk ilkelerine ters gelişen eğilimlerden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. (Füruzan, 2021: 92)

Cumhuriyet devri yazarlarının iyi niyetli, dostluk temelli yaklaşımları ideolojik bakışın da etkisiyle günümüze yaklaştıkça daha olumsuz değerlendirmelere yerini bırakır. Millet Partisi'nin Avrupa'da çalışan Türk işçilerinin sorunlarını tespit etmek için kurulan heyetin üyelerinden olan Hilmi İşgüzar, Bulgaristan'da kendilerine çıkarılan zorluklardan rahatsızlığını dile getirir. Mola yerinde karşılaştıkları bir kamyon şoförü muavini Bulgaristan'da kendilerine yaşama hakkı tanınmadığını, okulları olmadığı için çocuklarının Türk kültürünü alamadığını söyler. Ayrıca camiye gitmeleri yasaklanmıştır. (İşgüzar, 1968: 16) İlerledikçe bunun münferit bir olay olmadığını anladığını belirten yazar, kendisine sürekli olarak "bizi ne zaman alacaksınız" diye sorulduğunu anlatır. (İşgüzar, 1968: 17) Sohbet ettiği başka bir Türk ise Bulgar halkından değil ama haklarını vermeyen komünist idarecilerden şikâyetçidir. (İşgüzar, 1968: 18) Yazarın kendisi de kızıl yıldızlı polislerin muamelelerinden tüm halkın tiksindiğini belirtir. (İşgüzar, 1968: 23) Balkan devletlerinin yapılan iyilikleri unutmaktan başka, aşağılık duygusuna kapılarak orada yaşayan Türklere zulmettiklerini düşünür. Baskıların asıl nedenini de komünist sisteme geçişe bağlar. (İşgüzar, 1968: 26) Türkleri Bulgar ismi almaya zorladıkları dönemde isimlerini değiştirmedikleri takdirde iş bulamamakla tehdit edilmektedirler. (İşgüzar, 1968: 28)

İşgüzar, Yugoslavya'ya geçtiğinde Yugoslavların Tito'yu sevdiğini, ülkenin özgür bir Avrupa devleti olma yolunda ilerlediğini söylese de Türklere kültürel asimilasyon uygulandığını belirtir. Yazar oradaki Türklerin halini görünce, Bulgaristan için olumlu yazılar yazan diğer eser sahiplerini gerçekleri görmemekle suçlar. Sanayi bakımından ileri olsalar da insanların birer makine haline getirildiğini düşünür. (İşgüzar, 1968: 21)

2003 yılında kalabalık bir kafile ile seyahate çıkan Sarıyüce de Yunan devletine karşı olumsuz bakış açısına sahiptir. Bunda Yunan polislerinin sınırda kafilelerini uzun süre bekletmelerinin de etkisi vardır. Tahrip edilen, yok olan eserleri anan yazar Gümülcine ve İskeçe'ye son on yılda yüz elli bin Pontuslu yerleştirilerek devletin asimilasyon politikası güttüğü iddiasında bulunur. (Sarıyüce, 2003: 7-8) Türk-Yunan dostluğuna inanmadığını da açıkça belirtir. Bunun yanında Yunan halkını toplumsal kurallara uyma noktasında Avrupalı olarak görür. (Sarıyüce, 2003: 18) Sarıyüce yine kendilerini durduran Yugoslav polisini de kötüler ve eskiden de Türklere eziyet ettiklerini ifade eder. (Sarıyüce, 2003: 42) Buna ek olarak Türklerin Batı Trakya'da ekonomik yönden ezildiklerini, göçe zorlandıklarını ve asimilasyona uğradıklarını anlatır. (Sarıyüce, 2003: 112)

3. a. Gelişmişlik Düzeyi ve Medeniyet Karşılaştırması

Balkan ülkelerinin doğayı korumaya verdikleri önem, tarımda kat ettikleri yol, kasaba ve köylerine kadar şehircilikte attıkları adamlar birçok yazarı Türkiye ile Balkan ülkelerini karşılaştırmaya itmiştir. Budapeşte'nin, Bükreş'in ışıklı caddeleri, büyük otelleri ve renkli mağazaları hem Ahmet İhsan Tokgöz'ün (Tokgöz, 2007: 519) hem İsmail Habib Sevük'ün ilk dikkatlerini çeken Avrupalılaşma işaretleridir. Sevük, Romenlerin kuru şehirlerini zorla su şehri yaptıkları, bizimse su şehrini kuruttuğumuzu ifade ederek eleştirisini dile getirir. (Sevük, 1987: 23) Yaşar Nabi Nayır da Bulgaristan örneğinde Türkiye'den geri olan Bulgarların tarım, endüstri ve turizm alanlarında atılım yaptıklarını belirtir. Ayrıca televizyonsuz tek ülke olmamızdan duyduğu rahatsızlığı dile getirir. (Nayır, 1973: 241) Melih Cevdet Anday da Sofya kadar yeşil ve temiz bir kent görmediğini, ayrıca yırtık, eski elbiseli, kir pas içinde kimseye rastlamadığını anlatır. (Anday, 2019: 124) Turizmin gelişmişliğini vurgu yapan yazar (Anday, 2019: 133) Varna'nın da düzeni, temizliği ve modern görünüşü ile ününü hak eden bir kent olduğunu düşünür. (Anday, 2019: 134) Sosyalist ülkeleri turist gibi gezenlerin ille de kusur aramak niyetiyle yüzeysel değerlendirmeler yaptığını düşünen yazar, insanların şık ve bakımlı olmalarının yanı sıra, kendisine anlatılanlara göre bir tiyatro artisti ile bir işçiyi ayırmanın mümkün olmadığını aktarır. (Anday, 2019: 151)

Yine Varna'da medeniyetin tabiatı yendiğini belirten Çetiner, onların çirkinliği güzelleştirirken bizim ise tam aksi yönde hareket ettiğimizi düşünür. O da turizmde elde edilen başarıyı gördükten sonra (Çetiner, 1966: 76) Türkiye'de konforlu ve ucuz oteller yapılması gerektiğini savunur.

(Çetiner, 1966: 77) Macar ovalarından geçerken asfalt yolların iki tarafında uzanan köyleri görünce aklına Türkiye'deki elektriksiz, susuz köyler gelen yazar, Bulgarların kalkınmalarının mucize ile değil, akıl ve sistemle ilgili olduğunu düşünür. (Çetiner, 1966: 233)

Başbakan İsmet İnönü'nün resmi ziyareti dolayısıyla Belgrad'da olan Falih Rıfkı Atay ise şehrin Balkan kimliğinden sıyrılarak, yeni bir Avrupa kentine dönüştürüldüğünü ifade eder. Şehircilik faaliyeti bakımından da İstanbul'a oranla daha kontrollü çalışmalar yapıldığını da ekler. (Atay, 1938: 87) Yugoslav tezgâhlarında üretilen vapurlardan, turizmin gelişmişliğinden etkilenen Atay aynılarını Marmara'da da görmek istediğini belirtir. (Atay, 1938: 102) Yazar, Balkan Haftası dolayısıyla bulundukları Macaristan'da, bir köy olarak bırakılan Tiran'ın modern bir şehre dönüşmeye başladığına dikkat çeker. (Atay, 1931: 56)

Eşiyle birlikte Varna'da bulunan Çetin Altan da turizmi gelişmiş, az parayla çok gezilebilecek bir şehirle karşılaşınca haklarında çok şey bilmedikleri Balkan ülkeleri ile ilgili önyargılarını bırakıp o ülkelerle daha çok ilgilenilmesi gerektiğini düşünür. (Altan, 1965: 133) Bükreş'te ise köylerin modern işletmeciliğe yöneldiğini gören Altan, Türkiye'deki mahallelerle karşılaştırmaya giderek, oradaki en fakir mahallelerin bizde orta halli sayıldığını bir eleştiri olarak ortaya koyar. (Altan, 1965: 137) Yazarın kıyaslamaya gittiği diğer bir konu da ülkenin çalışma hızıdır. Altan, bu gidişle Romanya'nın İsveç'e yaklaşacağının düşünüldüğünü aktarır. (Altan, 1965: 141) Bu karşılaştırmalardan sonra yazar, Türkiye'nin kalkınmadaki eksikliğini Osmanlılığa, bilgisizliğe, bilmeden bilir görünmeye bağlar. (Altan, 1965: 150) Ona göre bir ülkeyi anlamak için ayakkabılara bakılmalıdır. En büyük şehirlerimizde bile çıplak ayaklara rastlandığını söyleyen Altan, yetkililerin buradaki gelişmeyi görmelerini, bizdeki şartlarla karşılaştırarak bir değerlendirme yapmalarını çok ister. (Altan, 1965: 151) Çağa ayak uyduramadıkları için hayıflanan yazara göre koskoca yüzyıl boşa gitmiştir. (Altan, 1965: 157)

3. b. Kültür, Sanat, Edebiyat

Balkan ülkeleri ile kültürel ve sanatsal iş birliği bağlamında yeterli adımın atılmamış olması birçok yazarın yakındığı bir durumdur. Yaşar Nabi Nayır, Struga Şiir Geceleri için Melih Cevdet Anday ve Necati Cumalı ile birlikte Romanya'dadır. (Nayır, 1973: 157) İki tarafın da birbirlerini tanımak için eserlerinin Batı'da ünlü olması gerektiğini düşünür. (Nayır,

1973: 14) Ona göre dünya edebiyat çevreleri Türkiye'den Nazım Hikmet dışında kimseyi tanımıyorsa suç, dünya ile ilişkilerini kesen politikacıların ve edebi alışverişi küçümseyen idarecilerindir. (Nayır, 1973: 101) Sanatçıya verilen önem ve müzelere verilen emek Nayır'ın dikkatini çeken diğer noktalardır. (Nayır, 1973: 27) Yeni rejimde sanata her şeyin üstünde değer verildiğini gören yazar, ilk zamanlardaki propagandanın yerini serbestliğe bıraktığını, 1948'de Rusya ile olan bağlar kopmasıyla baskının azaldığını ifade eder. (Nayır, 1973: 16) Türkiye ile Romanya arasında yayıncılık faaliyetlerini karşılaştırdığında ise bir yayınevi sahibi olarak utandığını belirtir. (Nayır, 1973: 156) 1960-70 yılları arasındaki çalışmaların sonuç verdiğini, ülkenin kültür seviyesinin Balkanların en üst noktasına geldiğini aktaran yazar, Rumenlerin tiyatro, sinema, opera alanlarında, kitap satışları ve gazete tirajlarında bizden çok ileri seviyede olduklarını ekler. (Nayır, 1973: 189)

Edebiyat alanında en çok tartışılan konunun ise modernizm ile realizm kavgası olduğunu öğrenen Nayır, (Nayır, 1973: 21) Türkiye'deki edebiyat tartışmalarının gündemi sorulduğunda utandığını belirtir. Sanatta fayda ve sanatçının görevi konusunu duyunca kendisine gülünmesinin sebebi, bahsedilen tartışmaları çoktan rafa kaldırmış olmalarıdır. (Nayır, 1973: 22) Yaşar Nabi Nayır, Komünist propagandanın etkisiyle edebiyatta görülen aşırı dava fikirlerinin komünist bir ülkede bile artık görülmemesini ibretlik bulduğunu ifade ederken Türkiye'deki tartışmalara da gönderme yapar. (Nayır, 1973: 23)

İsmail Habib Sevük de Romanya'da beş on dakikalık mesafede beş altı büyük kütüphaneye rastladığını, yüksek tirajlı gazeteleri olan Rumenlerin okumayı, dinlemeyi yani ilerlemeyi bildiklerini söyler. Dünya çapında tanınan müzisyenleriyle, edebiyatçılarıyla, Batı kürsülerinde ders veren hocalarıyla Romanya'yı medeniyete ulaşmış bir ülke olarak görür. "Bu memleket altmış yıl önce eyaletimizdi." derken Türkiye adına hayıflandığı açıkça görülmektedir. (Sevük, 1987: 24)

Bulgaristan'da da benzer şekilde dört beş dükkânda bir kitapçıya denk gelen Anday ise Beyoğlu Caddesi'nde var olan tek kitapçının kapandığını üzülerek anlatır. Ülkede okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmadığını belirterek de eğitimde gerçekleştiren atılımı takdir eder. (Anday, 2019: 124) Yazar, Bulgaristan'da her şey müzelerde kayıt altındayken bizde önemli koleksiyonların başkalarının evlerinde bulunmasını eleştirir. (Anday, 2019: 124) Oradaki müzeleri gezerken bir

Yunus Emre müzesi ya da şiirimizi, hikâyemizin, romanımızın müzesinin olmamasından hayıflanır. (Anday, 2019: 153)

Sonuç

Balkanlarla ilgili seyahatnamelerin Cumhuriyet Dönemi ile sınırlandırılmasının doğal ve ilk sonucu hiç kuşkusuz birbirine zıt kavramların eleştirilmesi ya da karşılaştırılmasıdır. Bunların başında Tanzimat'la başlayıp bugüne kadar devam eden medeniyet değişimi ve zihniyet kavramları gelir. Batılılaşma, Avrupalılaşma ya da Batı medeniyetinin hangi yönlerinin alınması gerektiği tartışmaları aynı konuya gönderme yapar. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi seyahatnamelerinin genelinde de benzer eğilimleri görmek mümkündür. Osmanlı yönetimini toptan yok sayanlar, ılımlılar ve muhafazakârlar şeklinde kabaca üç eğilimden bahsedilebilir. Bu sonucu ortaya çıkaran durum ise yazarların gittikleri ülkelerde özellikle nelere odaklandıkları, bakışlarını hangi noktalara yönelttikleri sorusunun cevabıdır. Seyyahların resmi görevde bulunmalarının, ideolojilerinin, sanatçı, gazeteci ya da yayıncı kimliklerinin gittikleri ülkeleri yorumlarken belirleyici olduğu görülmektedir. Yazarların bir kısmının ziyaret ettikleri şehirlerde öncelikle Osmanlı tarihini, dolayısıyla Osmanlı'dan kalan eserleri ön plana çıkarması bunun doğal sonucudur. Burada devreye eski güçlü döneme özlemle birlikte kaybetmenin acısının girdiği anlaşılmaktadır. Muhafazakâr ya da milliyetçi yazarların Balkanlar'ın Türk kültürü olmadan düşünülemeyeceğini ya da Balkanları Türklerin kalkındırdığını kanıtlamak için zaman zaman hamasete başvurdukları görülür. Balkanların aslında Türk yurdu olduğunu göstermek için özellikle camilere, mezarlıklara, köprülere, kalelere ya da türkü gibi kültürel öğelere, yani o coğrafyadaki Osmanlı hâkimiyetinin delillerine odaklanıldığı tespit edilmektedir. Günlük dilde kullanılan Türkçe sözcüklerin çokluğuna vurgu yapılması da bununla ilgilidir.

Balkanlara bir sanatçı, edebiyatçı ya da bir yayıncı olarak bakan yazarların odak noktalarının bir kısmı ise gelişmişliğin de göstergesi olarak gördükleri tiyatro, opera gibi sanat faaliyetlerine, yayınevlerinin geldiği noktaya ya da gazete tirajlarına ve kitap satışlarına kaymaktadır. Okuma yazma oranları dâhil yapılan tüm değerlendirmeler Türkiye ile Balkan ülkeleri ile -ya da eskiden imparatorluğun birer unsuru olan Balkan ülkeleri- ile eğitim alanında da karşılaştırma yapılmasına neden olmuştur. Bu kıyaslama sonucunda Türkiye'nin bahsedilen alanlarda geri kalmışlığı noktasında birleşildiği anlaşılmaktadır. Bu da özeleştiri mekanizmasının

çalıştırılmasına neden olur. Ancak bu özeleştirel yaklaşım da yazarların ideolojik bakışlarıyla birlikte şekillenir. Muhafazakâr yazarlar Balkanlar'daki Osmanlı mirasına sahip çıkılmaması noktasında köklerinden koptuklarını düşündükleri idareci ve aydınları sorumlu tutarlar. Türkiye'nin yüzünü Batı'ya dönmesi gerektiğini düşünen yazarlar ise Osmanlı'nın eskimiş zihniyetinin ülkenin kalkınmasına engel olduğu inancındadırlar. Her iki kesimin de ortak noktada buluştuğu alan ise tarım, sanayi ve turizm sektörlerinde Balkanlar'da yapılan atılımın iyi incelenip Türkiye'ye de uygulanmasıdır.

Her iki yaklaşımın büyük oranda anlaşmaya vardığı ortak düşünce ise Osmanlı egemenliğindeki Balkan ülkelerinde bugüne kadar bir daha tesis edilemeyen çok kültürlü yaşama saygı ve dinler arası hoşgörü ortamıdır. Bu bağlamda hemen her yazarın Hristiyan ve Müslümanlara ait ibadethanelerin iç içe oluşundan, din ve inanç özgürlüğüne hiç karışılmadığından bahsettiği görülmektedir. Balkan halkları ile eski dostlukların tekrar kurulması, kültürel ilişkilerin güçlendirilmesi, hoş görü ortamının yeniden canlandırılması ve böylelikle orada yaşayan Türklere unutulmadıklarının gösterilmesi, yazarların gelecekle ilgili temennileri olarak ortaya çıkmaktadır.

Seyahatname yazarlarının geleceğe dair tavsiye ve umutlarının günümüzde ne kadarının gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği konusu farklı disiplinler tarafından araştırmaya ve tartışmaya açıktır. Hiç kuşkusuz o dönemde yapılan eleştirilerin bugün de geçerli olabileceği noktalar mevcuttur. Ayrıca geçmişten günümüze kadar her yönüyle gelişen dünyanın getirdikleri, Balkanlar'da da olumlu ya da olumsuz anlamda birçok çok değişimi beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde Türkiye'nin de kültürden edebiyata, ekonomiden sanayiye kadar geldiği nokta ile Balkan ülkelerinin karşılaştırılması da ayrı bir çalışmanın konusudur.

Sonuç olarak bazı yazarların dediği gibi Rumeli'yi gerçekten unutmalı mıyız yoksa çoktan unuttuk mu sorularının hâlâ cevaplanmayı beklediklerini belirtmek yerinde olacaktır.

Kaynakça

Altan, Ç. (1965). *Bir Uçtan Bir Uca, İsveç, İran, Afganistan, Romanya.* İstanbul: Dönem Yayınevi.

Anday, Melih C. (1965). *Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan.* İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Arpad, B. (1988). *Uçuş Gezi Avusturya Günlüğü.* İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Atay, Falih R. (1931). *Faşist Roma Kemalist Tiran Ve Kaybolmuş Makedonya.* İstanbul: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.

Atay, Falih R. (1938). *Tuna Kıyıları.* İstanbul: Remzi.

Bakiler, Yavuz B. (2020). *Üsküp'ten Kosova'ya.* İstanbul: Yakın Plan.

Balbay, M. (1998), *Balkanlar.* İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Canım, R. (2017). *Mostar'dan Tiflis'e Gezi Notları.* İstanbul: Grafiker Yayınları.

Çetiner, Y. (1966). *Şu Bizim Rumeli.* Ankara: Başnur Matbaası.

Emiroğlu, Z. (1938). *Atina Mektupları.* İstanbul: Hilmi Kitabevi.

Eroğlu, A (2019). *Erken Cumhuriyet Döneminde Rumeli Nostaljisini Anlamlandırmak.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ertem, S. (1937). *Ankara-Bükreş.* İstanbul: Tan Matbaası.

Füruzan. (1994). *Balkan Yolcusu.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gürsel, N. (1994). *Balkanlara Dönüş.* İstanbul: Can Yayınları.

Gürses, M. (2012). *Iı. Meşrutiyet Dönemi Gezi Kitaplarında "Öteki" İmgesi ve Bu İmgeyi Oluşturan Ögeler* (Yayımlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

İşgüzar, H. (1968). *Balkanlar ve Avrupa Notları.* Ankara: Mars Matbaası.

Nayır, Yaşar N. (1973). *Balkanlar Ve Türklük İle Yollar Boyunca Değişen Dünyamız.* Ankara: Varlık Yayınları.

Rasim, A. (1998). *Romanya Mektupları.* İstanbul: Arba.

Sarıyüce, Hasan L. (2003). *Balkan Seyahatnamesi.* İzmir: Etki Yayınları.

Sevük, İsmail H. (1987). *Tuna'dan Batı'ya.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Taner, H. (2019). *Düşsem Yollara Yollara.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Us, A. (1966). *Asım Us'un Hatıra Notları.* İstanbul: Vakit Matbaası.